

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Perswazyjność polskiej dydaktyki oświeceniowej na przykładze "Powinności nauczyciela" Grzegorza Piramowicza

Author: Joanna Przyklenk

Citation style: Przyklenk, Joanna. (2010). Perswazyjność polskiej dydaktyki oświeceniowej na przykładze "Powinności nauczyciela" Grzegorza Piramowicza. W: A. Rejter (red.), "Bogactwo polszczyzny w świetle jej historii. T. 3 " (S. 142-155). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

Perswazyjność polskiej dydaktyki oświeceniowej na przykładzie *Powinności nauczyciela* Grzegorza Piramowicza

---

JOANNA PRZYKLENK

Niniejszy artykuł jest poświęcony problematyce perswazji w polskim dyskursie dydaktycznym drugiej połowy XVIII stulecia. Przedmiotem analiz uczyniono jedno z najwybitniejszych dzieł – przynajmniej na polu osiągnięć pedagogicznych – jakie odnotowano w czasie działalności Komisji Edukacji Narodowej (KEN). Zanim jednak przejdę do zaprezentowania wyników badań, chciałabym najpierw przedstawić pokrótce, a właściwie przypomnieć, sylwetkę Grzegorza Piramowicza oraz scharakteryzować jego pracę – *Powinności nauczyciela* – uwzględniając sytuację osiemnastowiecznego szkolnictwa polskiego.

Kryzys polskiej szkoły w XVIII stuleciu był naturalną konsekwencją obowiązujących norm: szkolnictwo zdominowane przez zakon jezuicki¹ miało w duchu kontrreformacji (XVI wiek) przede wszystkim umacniać wiarę katolicką i zwalczać ruchy dysydenckie; z czasem przy poparciu szlachty, której odpowiadał wyznaniowy oraz bezpłatny system edukacji, stało się ośrodkiem szerzenia sarmaty-

---

¹ W Polsce w końcu XVI wieku jezuita mają w Rzeczypospolitej 11 szkół, w ciągu XVII stulecia liczba ta wzrosła do 46, a w chwili kasacji zakonu, tj. w 1773 roku, szkół było 66. Za: R. Wroczyński: *Dzieje oświaty polskiej do roku 1795*. Warszawa 1983, s. 109-110.

zmu, nietolerancji religijnej i powielania scholastycznych treści². Ów anachroniczny typ szkolnictwa spotykał się z pojedynczymi próbami reformy, ale zorganizowany plan naprawy polskiej edukacji przyniosły dopiero działania KEN. Oto kiedy papież Klemens XIV zniósł w 1773 roku zakon jezuitów i na sejmie rozbiorowym w Polsce pojawił się problem, co zrobić z majątkiem tego zakonu na ziemiach polskich, postanowiono przeznaczyć go na potrzeby publicznego szkolnictwa³.

W pracach KEN od początku udzielał się Grzegorz Piramowicz⁴ (1735–1801); ów ksiądz pochodzący z rodziny kupców ormiańskich, eksjezuity, w młodości uczęszczał do jednej z najlepszych szkół jezuickich w kraju – do kolegium we Lwowie⁵. Miał szerokie i bogate doświadczenie pedagogiczne: pracował jako nauczyciel, był wychowawcą i nauczycielem synów kasztelana lwowskiego Józefa Potockiego, a także wizytatorem szkół. Owa praktyka zaowocowała podczas prac KEN, w której struktury wprowadził go możny protektor – Ignacy Potocki. Przez dwa pierwsze lata działalności KEN Grzegorz Piramowicz był jej sekretarzem (oficjalnym od 1774 roku), a od 1775 roku jako sekretarz Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych prowadził krajową i zagraniczną korespondencję związaną z reformami oświatowymi i przygotowaniem nowych podręczników⁶. Sam także był autorem i współautorem tekstów⁷ sygnowanych przez KEN.

² Ibidem, s. 105–113.

³ Papieskie *breve* „Dominus ac Redemptor noster” (21 VII 1773) wywołało niepokoje w Warszawie: oto biskupi, uznając zwierzchnią władzę papieską, aprobowali decyzję Klemensa XIV, natomiast szlachta chciała zakon jezuicki utrzymać. Por. S. Kot: *Historia wychowania*. T. 2: *Wychowanie nowoczesne. Od połowy w. XVIII do współczesnej doby*. Warszawa 1994, s. 52.

⁴ Informacje biograficzne na podstawie pracy S. Gawlika (*Grzegorz Piramowicz – idee, słowa, czyny*. Opole 2006, s. 15–34).

⁵ S. Bednarski: *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce*. Kraków 1933, s. 443–445.

⁶ S. Gawlik: *Grzegorz Piramowicz...*, s. 36.

⁷ Np. *Wypisy z autorów klasycznych do nauk w szkołach narodowych stosowane w klasach I, II, III* (współautor); *Dykcjonarz starożytności* Mikołaja Furgaulta (przeład – Warszawa 1779); *Elementarz do szkół parafialnych* (autor części poświęconej nauce obyczajowej – Kraków 1785); *Powinności nauczyciela* (autor – Warszawa

Za najważniejszą pozycję w jego twórczości uznaje się opublikowane w Warszawie w 1787 roku *Powinności nauczyciela*. Książka ta postrzegana jako rodzaj podręcznika⁸, wademekum czy typ podręcznej encyklopedii pedagogiczno-dydaktycznej⁹ składa się z czterech części poświęconych kolejno: (1) pracy nauczyciela, (2) wychowaniu fizycznemu, (3) wychowaniu moralnemu oraz (4) realizacji programu nauczania i metodom przekazywania wiedzy. Całość wieńczy *Zakończenie* oraz *Przydatek*, w którym znajdziemy informacje i wskazówki na temat „mistrzów dzieci płci niewieściej”, sposobu egzaminowania przyszłych nauczycieli oraz radę o założeniu szkoły dla przyszłych nauczycieli parafialnych.

Z przedstawionych wyżej informacji wyłania się zatem obraz dzieła przemyślanego, skończonego i kompletnego, a sam autor jawi się jako kompetentny, pracowity i rzeczowy przedstawiciel „oświeconego” sposobu kształcenia:

Ten mały, krępy, czarny, o ogromnej głowie a krótkich nogach plebejusz, chorowity, krótkowzroczny, ślepy prawie, dowcipny, uprzejmy, z całym światem zawsze w pogodnej zgodzie, choć exjezuita, ale i z pijarami zaprzyjaźniony, obdarzony niewyczerpanym humorem, istic ormiańskim zmysłem praktycznym i pracowitością, był prawdziwie szczęśliwym nabytkiem Komisji Edukacyjnej¹⁰.

Przedstawiwszy, z konieczności skrótową, charakterystykę autora oraz jego epoki i dzieła, przejdźmy do zapowiedzianego tytułem artykułu problemu.

Perswazja jako obiekt badań lingwistycznych przedstawiana jest w pracach językoznawczych z jednej strony w nawiązaniu do tradycji retorycznej, z drugiej zaś w nawiązaniu do teorii funkcji języko-

---

1787); *Wymowa i poezja dla szkół narodowych* (autor – Kraków 1792). Por. S. Gawlik: *Grzegorz Piramowicz...*, s. 68–80).

⁸ G. Piramowicz: *Powinności nauczyciela oraz wybór mów i listów*. Oprac. i wstęp K. Mrozowska. Wrocław 2005, s. LVII–LVIII.

⁹ S. Gawlik: *Grzegorz Piramowicz...*, s. 80.

¹⁰ S. Kot: *Historia wychowania...*, s. 107.

wych oraz do teorii aktów mowy¹¹. Nieostrość samego pojęcia i jego bliskie związki z takimi zjawiskami jak „manipulacja” czy „propaganda” sprawiły, że w literaturze przedmiotu spotkać można różne koncepcje perswazji¹².

Z kolei próby rozgraniczenia rozmytych kategorii „perswazja” – „manipulacja” doprowadziły do konstatacji, że istniejące między nimi różnice polegają przede wszystkim na: jawności perswazji, niejawności manipulacji; na dążeniu perswazji do nietrywialności sądów, a manipulacji do trywialności sądów¹³.

W niniejszym tekście przyjęto, za Olgą Wolińską, następującą definicję perswazji: „przez działanie perswazyjne rozumiem zabieganie o pozyskanie akceptacji, czy choćby tylko przychylności odbiorcy dla prezentowanych mu sformułowań. Wyłącza to z obszaru perswazji nakazy, polecenia, komendy, a więc te formy oddziaływania językowego, które wykluczają możliwość oporu odbiorcy”¹⁴.

Celem artykułu nie jest proponowanie nowych rozwiązań klasyfikacyjnych czy raczej typologizujących zjawisko perswazji, ale próba scharakteryzowania typowych dla tekstu Piramowicza językowych strategii perswazyjnych interpretowanych tu pragmatycznie.

---

¹¹ J. Kamińska-Szmaj: *Propaganda, perswazja, manipulacja – próba uporządkowania pojęć*. W: *Manipulacja w języku*. Red. P. Krzyżanowski, P. Nowak. Lublin 2004, s. 20.

¹² Por. ich przegląd w studium L. Mariak: *Perswazyjność prasy tajnej okresu Powstania Styczniowego na przykładzie leksyki*. Szczecin 2001, s. 24–26 czy projekt badań perswazji w pracy A. Mamcarz: *Metodologia badań nad językiem nakłaniania. Zarys problematyki*. „Poradnik Językowy” 1996, z. 10, s. 23–24.

¹³ J. Warchała: *Horyzonty manipulacji: perswazja, manipulacja, interpretacja*. W: *Manipulacja w języku...*, s. 59.

¹⁴ O. Wolińska: *Język XIX-wiecznych wiadomości prasowych*. Katowice 1987, s. 104.

Role semantyczne nadawcy i odbiorcy tekstu

Jawność działania językowego zorientowanego na pozyskanie akceptacji odbiorcy uwidacznia sam tytuł pracy: *Powinności nauczyciela mianowicie zaś w szkołach parafialnych i sposoby ich dopełniania. Dzieło Użyteczne Pasterzom, Panom i ich Namieśnikom o dobro Ludu troskliwym, Rodzicom i wszystkim Edukacją bawiącym się*. Także w otwierającej książkę *Przestrodze* znajdujemy informację, iż praca kierowana jest nie tylko do nauczycieli, ale do wszystkich, którym nieobca jest „usługa oświecenia drugich”.

Układ nadawczo-odbiorczy analizowanego tekstu cechuje asymetria ról w komunikacji: oto występujący w roli znawcy – godny zaufania, wszechwiedzący nadawca – jest nadrzędny wobec nauczyciela czy – ogólniej – czytelnika, który ma zdobyć w toku lektury wiedzę na temat sposobu kształcenia innych. Nierównorzędnosc ta jednak nie jest zawsze akcentowana w tekście: liczne są konstrukcje składni trzecioosobowej, pozwalające z jednej strony uniknąć obnażania niewiedzy odbiorców, a z drugiej – zachować bezstronność i obiektywizm zaleceń. *Ad exemplum*:

- (1) Te i tym podobne są sposoby, którymi **nauczyciel ma nabywać** biegłości potrzebnej do wykonania powinności swojej¹⁵. s. 12
- (2) **Dozierać i ostrzegać będzie nauczyciel**, jako człowiek najwięcej oświecenia mający, aby się chorzy przez błędne rozumienie i doradzania prostackie, zwłaszcza kobiet, zbytnim gorącem, jedzeniem, trunkami nie zabijali. s. 50
- (3) Pisania kształtnego dla tych ludzi **nie potrzeba**, wiele by czasu próżno i z unudzeniem na to **łożyć przyszło, lepiej go obrócić** na co pożyteczniejszego. s. 75

---

¹⁵ Cytacje według wydania: G. Piramowicz: *Powinności nauczyciela...* Po każdym przywołanym fragmencie podają numer strony.

W tekście obecne są także zdania bezpodmiotowe z orzeczeniem w 2. osobie liczby pojedynczej¹⁶, co ilustrują poniższe egzemplifikacje:

(4) Z tego oczywiście **widzisz, ktokolwiek podejmujesz się** nauczycielstwa, na czym dobro tych ludzi zależy [...].

s. 8

(5) **Nie masz potrzeby** z tym się rozwodzić, jak wiele rozsądku, jak wiele mocy i stałości razem z łagodnością i umiarkowaniem wyciąga utrzymanie dzieci od złego, a wprawienie w dobre.

s. 17

Bezpośrednie zwroty do adresata dominują tylko w części pierwszej (w pozostałych częściach natężenie tych form jest mniejsze), w której dochodzi do ustalenia hierarchii w relacji nadawca – odbiorca. Użycie form zaimka osobowego **TY** oraz konstrukcji trybu rozkazującego 2. i 3. osoby liczby pojedynczej pozwala nawiązać kontakt z czytelnikiem i stworzyć kontekst przekazu, tzn. kreować sytuację edukowania przyszłego nauczyciela, np.:

(6) Jest zatem powinnością **twoją** sposobić się do tej wielkiej wagi posługi dla ludzi.

s. 10

(7) **Upatruj**, co ci się udało i dlaczego [...].

s. 12

Postulatywność przekazu

Znamienną cechą tekstu Piramowicza jest dominacja zdań typu postulatywnego (inaczej: normatywnego). Modalność deontyczna wypowiedzi jako typ modalności intencjonalnej powiadomień (de-

---

¹⁶ Szerzej o tym zjawisku na przykładzie składni XVII wieku por. U. Burzywoda, D. Ostaszewska, A. Rejter, M. Siuciak: *Polszczyzna XVII wieku. Stan i przeobrażenia*. Red. D. Ostaszewska. Katowice 2002, s. 201-204.

klaratywów) wyraża powinność, obowiązek i jest oddawana za pomocą konkretnych schematów składniowych. Z kolei wprowadzenie określonego typu słów i wyrażen ocenających służy osłabianiu bądź wzmocnieniu postawy wolitywnej nadawcy zgłaszającego postulat.

Do typowych środków składniowych kształtujących „powinnościowy” charakter tekstu Piramowicza należą:

– konstrukcje zalecające typu *powinien/ma/należy* + *bezokolicznik*, np.:

- (8) **Powinien** nauczyciel o każdej nauce sam **się objaśnić**, to z czytania książek [...], to [...] od przełożonych.

s. 68

- (9) Bardzo **się ma strzec** chciwości brania, wymagania od rodziców podarunków w pieniądzech, w żywności i innych rzeczach.

s. 28

- (10) **Obrzydzać** im często **należy** niewieściuchostwo, miękość i lękliwość [...].

s. 47

– sporadyczne zaprzeczenia wyżej wskazanych konstrukcji, np.:

- (11) Choćby sam umiał wyższe rachunki i kalkulacje, **nie należy** nimi dzieci **zatrudniać** nad potrzebę ich i pojętność.

s. 77

– sporadycznie wprowadzane pytania retoryczne, np.:

- (12) A co to przysługa dla bliźniego nie umiejącego pisać, kiedy uboższemu napiszesz suplikę, wyłożysz jego sprawę i prośby?.

s. 73

– konstrukcje czasu przyszłego, np.:

- (13) **Ukaże** im jeszcze nauczyciel wielki pożytek ze znajomości używania miar i wag [...].

s. 82

- (14) Na pamięć **naznaczać** im **będzie**, czego nie potrafią sami swymi słowy dobrze wymówić, ale zawsze pierwszej rzecz **zrozumieć mają**, niż wypowiedzieć.

s. 69

- konstrukcje trybu przypuszczającego o uogólnionej postaci: '(nie) byłoby dobrze/lepiej, gdyby X/nie X' lub '(nie) byłoby źle/gorzej, gdyby X/nie X', np.:

- (15) **Gdyby** do tego całą usilnością **dążył**, **gdyby** tego **dokazał** [...], **nie miałby** sobie czego wyrzucać przez Bogiem i ludźmi, **byłby godzien** pochwały i nagrody.

s. 52

- (16) Dobrze **by było**, **aby** znak uderzeniem w bęben dawany **bywał** do szkół, jako i znak rozchodzenia się do domu.

s. 46

- (17) A dopieroż **byłaby** ta nauka szkodliwa, **gdyby** rozumiejąc się piśmiennym, zaniedbywał potem powinności swoich, opuszczał gospodarstwo [...].

s. 72

- (18) Bardzo **by błędził** mniemając, że samym użyciem swojej władzy może co dobrego [...] zdziałać.

s. 53

Oprócz postulatorywności wyrażanej konstrukcjami gramatycznymi warto również opisać trzy typowe dla badanego tekstu strategie perswazyjne wykorzystujące dla osiągnięcia wrażenia POWINNOŚCI odpowiedni typ słownictwa. Są to wprowadzane do tekstu:

- wyrazy blokujące weryfikację wypowiedzi typu *nikt, żaden, nigdzie, nigdy* itp.; np.:

- (19) Ale **nikt** temu przeczyć nie może, aby człowiek, słuchając drugiego człowieka światlejszego i doświadczonego w gospodarstwie, nie miał od niego zabierać wiadomości do wydoskonalenia służących.

s. 92

- (20) **Żaden** zaś na nauczyciela przyjętym **nigdzie** być nie powinien bez okazania na piśmie z pieczęcią danego sobie zaświadczenia [...].

s. 104

- (21) **Nigdy** nie powinien nauczyciel przystępować do kary cielesnej, to jest do chłosty i plag, **chybaby** wszystkie inne nie powiodły się wcale, **chybaby** krnąbrność rozmyślna albo niepoprawiona łatwość kłamania, zgorzenie znaczne drugich taką karę potrzebną czyniło.

s. 21

– leksemy (głównie przymiotniki i przysłowki w stopniu wyższym i najwyższym) pozwalające różnicować wagę zgłaszanych postulatów:

- (22) **Najwięcej** używane być powinny kary, które zawstydzają winnych [...].

s. 22

- (23) Na koniec **lepiej**, że nie tak prędko dzieci czytać i pisać będą umiały, a zdrowszymi, weselszymi, a zatem zdalniejszymi do prac przyzwoitych dalszego życia zostaną. Tę prawdę **dobrze** rozważyć i do skutku przywieść powinien nauczyciel.

s. 42

- (24) **Więcej** zaś nad tym ma pracować, aby w sposobach dobremu gospodarstwu przeciwnych wytykał błędy i niedoskonałości i okazywał poprawy, **niż** żeby radził nowości.

s. 94

Dywersyfikacja siły, z jaką nadawca zaleca realizację poszczególnych zgłaszanych przezeń postulatów, czyli sygnalizowanie, które ze wskazań są ważniejsze, a które mniej ważne w pracy nauczyciela, osłabia dyrektywność przekazu i zakłada pewną swobodę w przyszłych działaniach odbiorcy jako nauczyciela. Ów brak przymusu, poświadczany także nieobecnością nakazów i rozkazów, jest także środkiem zachęcającym czytelnika do przyjęcia podobnej postawy – postawy otwartej na inne głosy, na dyskusję i gotowej na samodzielność w działaniu i myśleniu.

- leksemy oceniające (głównie przymiotniki i przysłówki) postępowanie nauczyciela, pośrednia ocena prezentowanych działań (relacja: określony typ działania przyniesie konkretną ocenę - pierwszy z poniższych przykładów - lub przypisana ocena obliguje do odpowiedniego postępowania - druga z poniższych egzemplifikacji):

(25) Stanie się **miłym, kochanym od nich i godnym zaufania**: kiedy 1-mo okazywać im będzie, nie tylko w słowach i oświadczeniach, ale bardziej w postępowaniu swoim szczerą ku nim miłość [...].

s. 13

(26) **Rozeznany i cnotliwy** nauczyciel nie często będzie się znajdował w potrzebie strofowania [...].

s. 23

Styl jako narzędzie perswazji

Analizowany tekst utrzymany jest w konwencji wykładu. Powtarzającymi się w jego strukturze środkami stylistycznymi wzmacniającymi siłę oddziaływania przekazu na odbiorcę są przede wszystkim:

- porównania rozbudowane, konkretyzujące wywód teoretyczny, stanowiące rodzaj ilustracji dla głoszonej tezy:

(27) Tak też kiedy chcesz [...] obowiązki nauczycielskie wypełnić [...], trzeba ci koniecznie uczyć się tego rzemiosła wychowania i uczenia młodzi. **Jakbyś miał za niesumiennego na przykład krawca, który by takim się rzemieślnikiem czyniąc, a nic nie umiejąc, podjął ci się szaty robić, a on ci sukno popsuł, zawód na czas uczynił, wyciągałbyś od niego nagrody i powrócenia szkody.**

s. 9

(28) Częste powtarzanie cnotliwych uczynków czyni człowieka cnotliwym. [...] **Kilka przykładów, które tu mnie-**

mam, mogą prowadzić go, jakim sposobem ten przepis do skutku przywoździć. [...] Trafi się podróźny nie wiedzący drogi, niech go nastręczy do uczniów, aby mu rozpowiadzieli, uważając, w jaki sposób będą go uczyć, a niech napomni uczniów, aby jasno wyłożyli mu, wiele jest dróg, jak dalekie, jakie ich znaki, w którą się podróźny ma puścić [...].

s. 54–56

– powtórzenia konstrukcji składniowych¹⁷:

(29) **Niech czyta** dobre książki i pisma [...]. **Niech myśli**, uważa, wszystkie postrzeżenia i doświadczenia zbiera, co im szkodzić może, a co pomagać. **Niech się** świadomszych kapłanów, lekarzów [...] **radzi**.

s. 37–38

Argumentacyjny tok wypowiedzi

Wspomniano już wcześniej, że analizowaną wypowiedź cechuje konsekwentnie utrzymany rygor struktury wykładowej. Obserwacja segmentacji tekstu przynosi ciekawe wnioski na temat roli segmentów w działaniach perswazyjnych nadawcy¹⁸.

Podział tekstu na segmenty – zasadnicze cztery części dzieła, a w ich obrębie na rozdziały – bardzo dobrze koresponduje z *Rejestrem*, czyli spisem treści, w którym nie tylko znajdziemy spis części i rozdziałów książki, ale też *spis rzeczy przedniejszych w niej zawartych* (s. 106).

¹⁷ W tekście obecne są też (choć rzadko) eksklamacje, ale ich udział w konstruowaniu wypowiedzi jest niewielki (np.: *Cóż nad to pożyteczniejszego i przywoźditszego!* (s. 68)).

¹⁸ Natomiast znacznie skromniej przedstawia się kwestia stratyfikacji badanej wypowiedzi, czyli sygnalizacja poziomu metatekstowego, poziomu tekstu właściwego i poziomu przytoczeń.

Streszczenie poszczególnych partii książki ułatwia czytelnikowi orientację w strukturze wyводу, a nadto zwraca mu uwagę na to, co szczególnie ważne i godne zapamiętania w poszczególnych częściach.

Tytuły części i rozdziałów jednoznacznie wskazują na ich zakres tematyczny (np. konstrukcje z przyimkiem *o*), a często sygnalizują problematykę w formie pytania otwartego (jak). Rozdziały z kolei podlegają dalszej segmentacji dzięki wyodrębnianym podrozdziałom i regularnie stosowanym strukturom wyliczeniowym. Na przykład:

- (30) Będzie zatem powinnością nauczyciela:
1-mo. Opowiedzieć uczniom potrzebę i pożytek tej wiadomości.
2-do. Okaze uczniom, iż do tego ani wielkiej umiejętności, ani wielkich pieniędzy nie potrzeba. [...].

s. 88–89

Ów sposób przekazywania wiedzy wygląda zatem na uporządkowany, spójny i kompletny. Sprawia wrażenie solidnie przygotowanego i rzetelnego wykładu, co wspomaga perswazyjny wymiar tekstu.

* * *

Na zakończenie warto zastanowić się nad skutecznością podjętych w pracy Grzegorza Piramowicza działań zmierzających do upowszechnienia pewnego modelu nauczyciela i szkoły w polskim społeczeństwie. Z historii wiemy, że reforma nie powiodła się, choć była istotną inspiracją dla działań późniejszych. Zgłaszane postulaty nie zainteresowały ówczesnych ludzi, napięta bowiem sytuacja polityczna kraju spychała idee naprawy szkolnictwa na dalszy plan. Co więcej, „łagodny” ton perswazyjności w badanym tekście musiał wypadać dosyć blado na tle pełnego ekspresji piśmiennictwa politycznego ostatniego ćwierćwiecza XVIII wieku. Czy zatem siła oddziaływania byłaby większa, gdyby zmieniono sposoby przekonywania? Ale tu rodzi się kolejna wątpliwość: czy pełna ekspresji, wykrzyknień, sloganów i stereotypów wypowiedź oświeceniowego pedagoga mogłaby nadal „oświecać”?

Źródła i literatura

Źródła

Piramowicz G.: *Powinności nauczyciela oraz wybór mów i listów*. Oprac. i wstęp K. Mrozowska. Wrocław 2005.

Literatura

- Bednarski S.: *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce*. Kraków 1933.
- Burzywoda U., Ostaszewska D., Rejter A., Siuciak M.: *Polszczyzna XVII wieku. Stan i przeobrażenia*. Red. D. Ostaszewska. Katowice 2002.
- Gawlik S.: *Grzegorz Piramowicz – idee, słowa, czyny*. Opole 2006.
- Gawlik S.: *Uczeń w poglądach pedagogicznych Grzegorza Piramowicza. W: W służbie szkoły i nauki. Księga poświęcona Profesorowi Czesławowi Majorowi*. Red. Z. Ruta, R. Ślęczka. Kraków 2003, s. 263–271.
- Kamińska-Szmaj I.: *Propaganda, perswazja, manipulacja – próba uporządkowania pojęć*. W: *Manipulacja w języku*. Red. P. Krzyżanowski, P. Nowak. Lublin 2004, s. 13–27.
- Kot S.: *Historia wychowania. T. 2: Wychowanie nowoczesne. Od połowy w. XVIII do współczesnej doby*. Warszawa 1994.
- Magryś R.: *Retoryka polska w dobie Oświecenia*. Rzeszów 1998.
- Mamczarz A.: *Metodologia badań nad językiem nakłaniania. Zarys problematyki*. „Poradnik Językowy” 1996, z. 10, s. 14–24.
- Manipulacja w języku*. Red. P. Krzyżanowski, P. Nowak. Lublin 2004.
- Mariak L.: *Perswazyjność prasy tajnej okresu Powstania Styczniowego na przykładzie leksyki*. Szczecin 2001.
- Stasiewicz-Jasiukowa I.: *Człowiek i obywatel w piśmiennictwie naukowym i podręcznikach polskiego oświecenia*. Wrocław 1979.
- Warchała J.: *Horyzonty manipulacji: perswazja, manipulacja, interpretacja*. W: *Manipulacja w języku*. Red. P. Krzyżanowski, P. Nowak. Lublin 2004, s. 41–60.
- Wolińska O.: *Język XIX-wiecznych wiadomości prasowych*. Katowice 1987.
- Wroczyński R.: *Dzieje oświaty polskiej do roku 1795*. Warszawa 1983.

Joanna Przyklenk

Persuasiveness of the Polish Enlightenment didactics
on the basis of *Powinności nauczyciela* [*Teacher's duties*] by
Grzegorz Piramowicz

Abstract

The article was devoted to persuasion in the Polish didactic discourse of the second half of the 18th century. The subject of research was one of the most outstanding works, at least within the pedagogical achievements created during the activity of the Committee of the National Education, namely *Powinności nauczyciela* [*Teacher's duties*] by Grzegorz Piramowicz. The author making an attempt to characterize language persuasive strategies pragmatically interpreted, typical of the text in question. The concentrates on a persuasive dimension of shaping a sender-receiver relationship of the text, postulantship of transmission, stylistic means of persuasion and an argumentative course of the discourse.

Иоанна Пшикленк

Персуазивность польской дидактики эпохи Просвещения
на примере *Powinności nauczyciela* [*Обязанности учителя*]
Гжегожа Пирамовича

Резюме

Статья посвящена проблеме воздействия в польском дидактическом дискурсе второй половины XVIII столетия. Предметом исследования стало одно из самых выдающихся произведений – по крайней мере в области педагогических достижений – которые были созданы во время деятельности Комиссии народного образования, а именно *Powinności nauczyciela* [*Обязанности учителя*] Гжегожа Пирамовича. Автор, предпринимая попытку охарактеризовать типичные для анализируемого текста стратегии воздействия, интерпретируемые прагматически, сосредоточивает свое внимание на персуазивном измерении формирования отношений между отправителем и получателем речи, постулируемости текста, стилистических средствах, а также на аргументационном уровне высказывания.